

Sicilya Kralı II. Roger'nin Bizans'a Taarruzu ve Bizans-Norman Savaşları (1147-1149)

King of Sicily Roger II's Attack on Byzantine and The Byzantine-Norman Wars (1147-1149)

Ebru Altan¹

öz

XII. yüzyılın ortalarında Sicilya Kralı II. Roger (1130-1154) ile birlikte yeniden yükselişe geçen Güney İtalya Normanları Bizans açısından tekrar büyük bir tehdit oluşturmaya başlamışlardı. II. Roger, İkinci Haçlı Seferi (1147-1149) sırasında Bizans'a karşı saldırıya geçme fırsatı (1147) bularak Korfu'yu işgal edip bölgenin en zengin şehirlerinden Thebai ve Korint-hos'u yağmaladı. İmparator Manuel Komnenos (1143-1180) ise ancak Haçlı ordularının Anadolu'dan geçmesinden sonra bu meseleyle ilgilenme fırsatı buldu. Bir yıl süren zorlu bir kuşatmanın ardından 1149 yılında Korfu, Venedik donanmasının da desteğiyle Normanlardan geri alındı. Bunu müteakiben Bizans-Alman ittifakının Güney İtalya'ya sefer düzenleme plânları Roger'nin siyasi entrikaları neticesinde akamete uğradı. Bu makalede Sicilya Kralı II. Roger'nin 1147 yılında Balkanlardan Bizans'a saldırıp Korfu'yu işgal etmesi üzerine başlayan Bizans-Norman savaşları ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Normanlar, II. Roger, Manuel Komnenos, Korfu, Konrad

ABSTRACT

In the middle of the 12th century, the Normans of Southern Italy, who were on the rise with King Roger II (1130-1154), began to pose a great threat to Byzantium again. During the Second Crusade (1147-1149), Roger had the opportunity to attack Byzantium (1147) and invaded Corfu and he plundered the richest cities of Greece, Thebes and Corinth. Emperor Manuel Komnenos (1143-1180) was able to deal with this issue only after the Crusader armies passed through Anatolia. After a yearlong siege Corfu was taken from the Normans with the support of a Venetian fleet in 1149. Following this, the plans of a Byzantine-German alliance to launch an expedition to Southern Italy were disrupted as a result of Roger II's political in-trigues. In this article the Byzantine-Norman wars, which began when Roger II attacked Byzantium from the Balkans in 1147 and invaded Corfu, were discussed and evaluated.

Keywords: Roger II, Normans, Manuel Komnenos, Corfu, Conrad

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Ebru Altan (Prof. Dr.), İstanbul Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
İstanbul, Türkiye.
E-posta: eal-tan@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4246-7672

Başvuru/Submitted: 15.03.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
28.03.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
05.04.2021
Kabul/Accepted: 05.04.2021

Atıf/Citation: Altan, Ebru, "Sicilya Kralı II. Roger'nin Bizans'a Taarruzu ve Bizans-Norman Savaşları (1147-1149)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 37 (2021), s. 45-57
<https://doi.org/10.26650/gaad.896910>

EXTENDED ABSTRACT

During the Byzantine Norman wars that started in the middle of the eleventh century, the Byzantine Empire lost its lands in Southern Italy and had to wage a difficult struggle in the Balkans (1081-1085). Following this, a new period of struggle started in Byzantine-Norman relations during the reign of Roger II (1130-1154). Having united Sicily and Apulia under his rule, he was crowned as a king in Palermo and became one of the most powerful rulers of Europe by eliminating all his rivals and consolidating his position. This situation, which changed the balance of power in the Mediterranean, brought Byzantium and Germany closer to each other. Emperor Manuel Komnenos maintained and made the alliance with Germany against the Sicilian king even stronger during the reign of his father Ioannes. However, the start of the Second Crusade caused the corruption of all plans of Byzantium. King Conrad III of Germany's participation in this Crusade left Manuel alone against Roger in the West. Moreover, as Byzantium was busy with the Crusaders, Roger would not miss the opportunity to act against the emperor.

Indeed, while Manuel Komnenos was trying to pass the French Crusader army in front of Istanbul to Anatolia as quickly as possible, the Sicilian king attacked Byzantium in the autumn of 1147. Having sailed from Brindisi and Otranto the Norman fleet easily conquered Corfu (Kerkyra), a fortified and strategic location, and began a long-lasting raid of plunder. Thebes and Corinth, the center of the Byzantine silk-weaving industry and one of the richest cities in the Balkans, were plundered. The captured Byzantine silk weavers were taken to Palermo. After the Crusader armies passed through Anatolia, Emperor Manuel took action to avenge Roger's attack on Byzantium. While the Byzantine navy and forces were preparing for the battle, Venice, whose commercial concessions were increased, also agreed to help the emperor. Byzantine and Venetian navies besieged Corfu in the autumn of 1148. Enduring a year of difficult siege, the Corfu garrison finally had to surrender when famine broke out in the fortress. An agreement was reached on the condition that those in the castle were allowed to leave freely with their weapons and movable property (1149). Following this, the joint invasion of the Byzantine-German alliance against the Kingdom of Sicily was broken off by Roger's political maneuvers. After the death of Konrad (1152) the Byzantine-German alliance gave way to competition.

XI. yüzyılın ortalarında başlayan Bizans-Norman savaşları sırasında Bizans İmparatorluğu, Güney İtalya'daki topraklarını kaybettiği gibi Balkanlarda da zorlu bir mücadele yürütmek zorunda kalmıştı (1081-1085). Bunu takiben Sicilya Kralı II. Roger (1130-1154) döneminde Bizans-Norman ilişkilerinde yeni bir mücadele dönemi başlamıştır. Bu makalede II. Roger'nin 1147 yılında Balkanlar'daki Bizans topraklarına saldırısı ve bunun üzerine yaşanan gelişmeler ele alınıp değerlendirilecektir.

1040 yılında Melfi şehrini ele geçirerek Bizans'ın Güney İtalya'daki topraklarına yerleşmeye başlayan Normanlar, Robert Guiscard'ın liderliğinde yükselişlerini sürdürmüşlerdi. Guiscard'ın 1059 yılında Papa II. Nicholas tarafından Apulia ve Calabria Dükü olarak tanınmasından sonra Otranto (1068) ve nihayet Bari'yi (1071) de zapt eden Normanlar böylece Bizans'ın Güney İtalya'daki hâkimiyetine son vermişlerdi. Bunu takiben Balkanlar üzerinden imparatorluğa karşı hücumlarını devam ettirip Korfu'nun zaptından sonra 1081 yılında İstanbul'a giden yolu açmak üzere Draç'ı (Dyrrhachion) kuşatmışlardı. İmparator Aleksios Komnenos (1081-1118), uzun vadede imparatorluğun ekonomik bağımsızlığını yitirmesine yol açacak olan çeşitli ticarî imtiyazlar¹ vermek suretiyle bedelini ağır ödeyerek Venedik'ten donanma yardımı almış, bu sayede Normanları güçlkle geri püskürtmüştü. Robert Guiscard'ın ölümünün (1085) ardından Güney İtalya'da baş gösteren sıkıntılar üzerine Bizans için Batı cephesinde Normanların yarattığı tehdit bir süre için ortadan kalkmıştı. Fakat Guiscard'ın oğlu Tarento (Taranto) hâkimi Bohemund, I. Haçlı Seferi (1096-1099) sırasında Antakya'yı zapt ederek (1098) burada bir devlet tesis edince Bizans iki Norman ateşi arasında kalmıştı. Bu süreçte Bizans bir yandan Antakya'daki Norman devletini itaat altına almaya çalışırken diğer yandan da Güney İtalya'daki Norman tehdidine karşı siyasî ittifaklar kurarak imparatorluğun batı cephesini emniyet altına almaya gayret etmişti.²

II. Roger ile birlikte Güney İtalya'da Norman kudreti tekrar artarken Normanlar için yeni bir parlak dönem başladı. Kont II. Roger, Sicilya ile Apulia'yı kendi hâkimiyeti altında birleştirdikten sonra 1130 yılının Noel'inde Palermo'da, II. Innocentius'un (1124-1130) papalığını kabul etmeyerek kendisini Papa ilan eden II. Anacletus'un (1130-1138) desteğiyle krallık tacını giydi; 1139 yılında tüm rakiplerini bertaraf edip durumunu sağlamlaştırarak Avrupa'nın en güçlü hükümdarlarından biri oldu. Fakat Antakya gibi İtalya'daki haklarından da vazgeçmeyen Bizans, bölgede tekrar hâkimiyet kurma arzusunu sürdürdü. Akdeniz'deki güç dengesini değiştiren bu durum sadece Bizans için değil Almanya için de bir tehditti. Bu sebeple Bizans

1 1082 yılında Venedik'e verilen ilk kapitülasyonlar hakkında geniş bilgi için bkz. Onur Sevim, *Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos Döneminde Bizans-Batı İlişkileri (1081 - 1118)*, İstanbul 2019 (yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 41 vdd.; Ömer Özdemir, "Bizans İmparatorluğu'nun Venedik'e Verdiği Ticari İmtiyazlar (*Chrysobullar*), Komnenos Hanedanı Devri", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 2 (2020), s. 427-429.

2 W.B. Mcquen, "Relations Between the Normans and Byzantium 1071-1112", *Byzantion*, 56 (1986), s. 428 vdd.; Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepliği Tarihi, Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK-Ankara 2018, s. 27-30. Ayrıca Normanların Güney İtalya ve Sicilya'yı zaptı hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Edmund Curtis, *Roger of Sicily and The Normans in Lower Italy 1016-1154*, London 1912, s. 32-84; Allen Brown, *The Normans*, Woodbridge 1994, s. 93-129.

İmparatoru II. İoannes Komnenos (1118-1143) ile Alman İmparatoru II. Lothar (1125-1137), 1133'ten itibaren Kutsal Roma Germen İmparatoru), kudreti gittikçe artan Sicilya Kralı II. Roger'ye karşı bir ittifak oluşturdular. Hatta Norman tehdidinin yakınlaştığı bu iki devlet arasında akrabalık tesis edilmesine dahi karar verildi.³ Daha önce Bizans tarafından kendilerine verilmiş olan imtiyazlar yenilenince Pisa da bu Norman aleyhtarı ittifaka dâhil oldu. Norman meselesini ağırlıklı olarak Antakya açısından ele almak zorunda kalan İmparator II. İoannes, Batı'daki emniyeti bu şekilde temin ettikten sonra Antakya'daki Normanları itaat altına almak için harekete geçti. Onun Antakya üzerine düzenlediği ikinci sefer sırasında, yani 1143 yılında ölümü üzerine yerine geçen oğlu Manuel Komnenos (1143-1180) da babasının bu husustaki siyasetini devam ettirdi. Ama bu dönemde Sicilya ve Güney İtalya'daki Normanlar Bizans için daha büyük bir tehdit teşkil etmeye başlamıştı. Bu sebeple Manuel Komnenos döneminde Bizans-Norman savaşları tekrar batı cephesinde kendini gösterdi.⁴

Roger ve Manuel Komnenos

Kaynakların ifadesinden anlaşıldığına göre Bizans-Alman ittifakından çekinen Sicilya Kralı II. Roger, İmparator II. İoannes'e ölümünden kısa süre önce, iki hânedan arasında akrabalık kurulmasını teklif etmişti. İmparator Manuel tahta çıkınca bu teklifi yenilemek üzere İstanbul'a elçi heyeti gönderip kendi oğlu ile Bizanslı bir prensesin evlendirilmesini önerdi. Niketas'ın ifadesine göre; Manuel de Basileios Kseros adındaki bir elçiyi bu hususta Sicilya Kralı ile görüşmek için Palermo'ya gönderdi. Anlaşılan, görüşmeler sırasında Norman lider, Güney İtalya'daki eski Bizans topraklarında kral olarak tanınma isteğinde bulundu. Bizans elçisi, iddiaya göre Norman Kralı tarafından parayla elde edildiğinden, gelecekte Manuel ile Roger'nin eşit statüde olacağına dâir bir anlaşmayı kabul etti. Elçi Kseros başkente dönerken yolda hastalanarak ölmüş, ama onun bu vaadi sonradan büyük sorunlara yol açmıştı. Nitekim İmparator Manuel adeta şaka gibi değerlendirdiği bu sözde anlaşmayı reddetti; başkente gönderilen Sicilyalı elçiler de hapsedildi. Roger bunu bir ihanet olarak değerlendirip imparatorun intikam almak niyetiyle Otranto'da filo hazırlattı ve harekete geçmek için uygun zamanı beklemeye başladı.⁵

İmparator Manuel, babası zamanında Sicilya kralına karşı Almanya ile yapılan ittifakın devamını sağladığı gibi bunu daha da güçlendirdi. Patrik Nikephoros başkanlığındaki bir elçilik heyetinin Alman Kralı III. Konrad (1138-1152) ile yürüttüğü görüşmeler sonunda yeni bir anlaşma gerçekleşti. Bizans İmparatoru Manuel önceden plânlandığı gibi III. Konrad'ın baldızı

3 Otto von Freising, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, terc. Ch. Mierow, New York 1953, s. 54 vdd.

4 Ferdinand Chalandon, *Histoire de La Domination Normande en Italie et en Sicile*, II, Paris 1907, s. 122 vdd.; Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, terc. Tevabil Alkaç, İstanbul 2016, s. 472 vdd.; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, terc. Fikret İşıltan, TTK-Ankara 1991, s. 350 vd.

5 İoannes Kinnamos, *Historia*, terc. Işın Demirkent, TTK-Ankara 2001, s. 73; *Romuald of Salerno, Chronicon*, terc. Graham A. Loud, *Roger II and the Creation of the Kingdom of Sicily*, Manchester 2012, s. 260 (Akrabalık kurulması teklifinin Manuel tarafından yapıldığını ileri sürer); Chalandon, II, s. 129; Paul Magdelino, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 2002, s. 43.

Bertha von Sulzbach ile evlendi (Ocak 1146). Alman Kralı Konrad, İmparator Manuel'e yazdığı mektupta, *bu evliliğin, imparatorun dostlarına dost, düşmanlarına ise düşman olacağına dair bir dostluk ittifakının güvencesi olacağını* söylemiş, gerektiğinde Alman Devleti'nin bütün kuvvetleriyle imparatora yardıma geleceğini bildirmişti.⁶ Ancak bu sıralarda başlayan II. Haçlı Seferi Bizans'ın bütün plânlarının bozulmasına yol açtı. Zira Fransa Kralı VII. Louis'nin (1137-1180) ardından III. Konrad da Bernard de Clairvaux'nun çabaları sayesinde bu sefere katılınca Bizans Batı cephesinde bu güçlü müttefikinden mahrum kaldı; üstelik imparator Haçlılarla meşgul olurken Sicilya kralı daha da tehlikeli bir hâle gelecekti. Nitekim II. Roger, kendisine karşı oluşturulan Bizans-Alman ittifakına mukabil Fransa ile ittifak kurma politikası takip ediyordu. Manuel bu tehlikeyi bertaraf etmek için diplomasiye başvurdu. II. Haçlı Seferi hazırlıkları devam ederken 2 Şubat 1147'de Châlons'da Fransa Kralı VII. Louis ve seferi organize eden Başrahip Bernard de Clairvaux, Bizans imparatoru tarafından gönderilen elçileri kabul ettiler. Elçiler, Haçlı ordularının Balkanlardaki Bizans topraklarından ilerleyip Boğaziçi'nden Anadolu'ya geçmeleri durumunda imparator tarafından dostça karşılanacağını ve kendilerine her türlü yardımın yapılacağını bildirdiler. İmparator daha önce Fransa Kralı'na gönderdiği mektupta da tüm isteklerinin yerine getirileceğini bildirmiş, yalnızca Haçlıların Bizans topraklarında dostça davranacağına dair yemin etmelerini istemişti. Bizans İmparatoru elbette bu ordulardan Anadolu'da Türklere karşı muharebe ederken faydalanma ihtimâlini de düşünmüştür.

Bu arada II. Roger de seferin idaresini ele geçirip Haçlı Seferi'ni kendi amaçları doğrultusunda yönlendirebilmek niyetindeydi. Bu fırsatı değerlendirebilirse hem Bizans'ın Almanlarla birlikte Normanlara karşı plânlarını engelleyebilir, hem de bir zamanlar amcası Robert Guiscard'ın plânladığı gibi İstanbul'u zapt etme imkânı bile bulabilirdi. Bundan başka amcazâdeleri tarafından kurulmuş olan Antakya Haçlı Devleti'ni tevarüs etme⁷ arzusu taşıyan II. Roger, daha önce Kudüs Kralı I. Baudouin (1100-1118) zamanında kendisine verilen vaadi ve annesinin uğradığı küçültücü muameleyi de unutmamıştı. Zira 1113 yılında II. Roger'nin dul annesi Adelheid, Kral I. Baudouin ile evlenmiş ve eğer vâris bırakmadan ölürse üvey oğlu Sicilya hâkiminin kendisine halef olacağına dâir söz vermişti. Fakat bir süre sonra elindeki tüm servet alınmış ve onuru kırılmış bir vaziyette annesi geri gönderilmiş, bu evlilik de bozulmuştu.⁸ Neticede bu düşüncelerle Roger, Fransa Kralı'nın 16 Şubat 1147'de Étampes'da yapacağı toplantıya katılmak üzere bir elçi heyeti gönderdi. Sicilya kralı, Haçlı ordusunu Doğu'ya kendi gemileriyle nakletmeyi teklif etti ve eğer teklifi kabul edilirse kendisinin ya da oğlunun bu se-

6 Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, terc. Fikret İşıltan, TTK-Ankara 1995, s. 36; Vasiliev, s. 475; John J. Norwich, *The Kingdom in the Sun 1130-1194*, New York 1970, s. 114 vd.

7 1126 yılında Antakya Prinkepsi II. Bohemond'un ölümünün ardından Roger, kuzeninin mirasçısı olarak Antakya üzerinde hak iddia etmişti. Ancak 1136 yılında Poitiers Kontu Guillaume'un oğlu Raymond, prinkepsliğin vârisesi Constance ile evlenerek devletin başına geçti. Bu durumu kabul edemeyen II. Roger daha sonra Brindisi'de Antakya Patriğini yakalayarak kendi iddiasını desteklemesi hususunda ona baskı yaptı. Bkz. Willermus Tyrensis, terc. E. Babcock-A.C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, II, New York 1943, s. 59 vd.

8 Bu konuda bkz. Willermus Tyrensis, terc. Krey, I, s. 496 vd. / terc. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği*, II, Ankara 2018, s. 155.

fere bizzat katılacağını bildiren ordunun erzak ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmayı vaat etti. Fakat VII. Louis, onun teklifini reddedip Konrad gibi kara yolundan Doğu'ya gitmeyi tercih edince bu hususta beklediğini bulamadı ve plânları bozuldu.⁹

Avrupa'da yeni Haçlı Seferi için hazırlıklar devam ederken İmparator Manuel Komnenos bütün gücüyle Anadolu'da Selçuklulara karşı mücadele hâlindeydi.¹⁰ Ancak II. Haçlı Seferi'nin başladığını duyunca II. Roger'in yaratacağı tehlikeyi de göz önünde bulundurup endişeye kapıldı ve Sultan I. Mesud (1116-1155) ile ateşkes yapmayı doğru buldu. Bu Haçlı Seferi'ni devleti için bir tehdit olarak gördüğü gibi Konrad'ın da sefere katılması onu Batı'da II. Roger'ye karşı yalnız bırakmıştı. Danışmanlarıyla durumu müzakere eden imparator, Sicilya kralının Bizans kıyılarında ne kadar tehlikeli bir hâl aldığını belirtip kendileri Haçlılarla meşgul iken onun imparatorluğa saldırması hususundaki endişelerini dile getirdi. İmparator Manuel'in korkuları yersiz değildi; II. Roger gerçekten de Bizans'a karşı harekete geçme fırsatını kaçırmayacaktı.¹¹

Alman Haçlı ordusunun Balkanlardaki Bizans topraklarından geçerken sebep oldukları tahribat iki müttefik hükümdarın arasının açılmasına yol açtı; bu gerginlik sebebiyle Konrad İstanbul'da Bizans imparatoru ile bir araya bile gelmedi, iki hükümdar mektuplar vasıtasıyla haberleştiler. Almanların ardından ilerleyen Fransız ordusu İstanbul'a yaklaşırken Manuel'in endişeleri daha da arttı. Zira VII. Louis ile II. Roger'nin gizli bir ittifak yapmış olmasından şüpheleniyordu. Evvelce Regensburg'a iki elçi gönderip sefer sırasında eskiden Bizans'a ait olan toprakları zapt ederlerse imparatora vermelerini istemiş, aksi hâlde onlara hiçbir konuda yardımcı olmayacağını bildirmişti; ama bu konuda Fransa Kralı bir garanti vermemişti. İşte Manuel Komnenos 4 Ekim 1147'de İstanbul önüne ulaşan Fransız Haçlı ordusunu bir an önce Anadolu'ya geçirmek için uğraşırken Sicilya kralı 1147 yılının sonbaharında Bizans'a karşı saldırıya geçince imparatorun endişeleri daha da arttı. Üstelik Fransa Kralı, Türklerle yaptığı ateşkes anlaşmasından dolayı İmparator Manuel'i Hıristiyanlığa ihanet etmekle suçluyor, bazı kumandanları da önce İstanbul'a hücum edilmesi gerektiğini söylüyorlardı.¹²

Roger'nin Bizans'a Taarruzu ve Korfu'nun İşgali (1147)

Sicilya Kralı II. Roger, Bizans'a karşı harekete geçmek için II. Haçlı Seferi'nin yarattığı bu uygun fırsatı değerlendirdi; böylece Manuel'in korktuğu başına geldi. 1147 sonbaharında Brindisi ve Otranto'dan denize açılan Norman donanması önce Korfu'yu (Kerkyra) hedef aldı. Donanmanın Salernus adlı bir amiralin (*emiratus*) idaresinde olduğu söylenirken kaynaklarda açıkça zikredilmeseyse de donanma kumandanının Antakyalı Georgios olduğu da ileri sürülür. Bu

9 Odo de Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, neşr. ve terc. Virginia Berry, New York 1948, s. 10-15; Chalandon, II, 131 vd.; Curtis, s. 225 vd.; Norwich, s. 124 vdd.; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, TTK-Ankara 2003, s. 23 vd.

10 Geniş bilgi için bkz. Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK-Ankara 2003.

11 Niketas, s. 41; Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, s. 45.

12 III. Konrad ve VII. Louis'nin İstanbul'da İmparator Manuel ile ilişkileri hakkında geniş bilgi için bkz. Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, s. 53-60, 68-74.

güçlü filonun çekirdeğini iki ya da üç sıra kürekli (*bireme* ve *trirem*) savaş gemileri oluşturuyordu; ayrıca çok sayıda nakliye gemisi de bu galerilere eşlik ediyordu. Niketas'ın anlattığına göre II. Roger, aslında zaptı kolay olmayan Korfu'ya kolayca hâkim oldu. Nitekim Bizans vergi memurlarının baskıcı ve katı tutumundan usanan ahâli imparatorluktan ayrılarak bu durumdan kurtulmak için Sicilya filusunun gelişini bir fırsat olarak görmüştü. Bunlar II. Roger ile anlaşarak Korfu'ya 1.000 kişilik Norman garnizonu yerleştirilmesine razı oldular. Böylece savaşmadan Korfu'ya hâkim olan Sicilya kralı burayı tahkim etti.¹³

Bunu takiben Sicilya filosu uzun süre devam edecek olan bir yağma akınına başladı. Bölgedeki bütün savaş gücü Haçlı ordularına karşı tedbir olarak merkeze çağrıldığından bölge neredeyse savunmasız kalmıştı. Normanlar, Kepholonia'yı tahrip ettikten sonra Pelopones'in güneybatı sahilindeki Methone'i yakıp diğer küçük adalara ve kıyı bölgelerine baskınlar düzenleyerek güneye doğru ilerlediler. Yarımadanın doğu tarafındaki Monemvasia'yı da aynı şekilde kolayca ele geçirebileceklerini düşünüp burayı kuşattılsa da burada dirençle karşılaşınca muhasara başarılı olamadı. Bunun ardından ilerleyişine devam eden Sicilyalılar, anlaşılan Atina ile Khalkis ve Euboea (Eğriboz) kıyılarına hücum ettikten sonra geri dönüp yeniden kuzeye doğru yol alarak Patra'nın kuzeyinde Aitolia-Akarnai denilen bölgeyi, Korinthos Körfezi'nin her iki tarafındaki sahayı, müstahkem mevkiileri bile yağmalayıp bütün kıyıyı tahrip ettiler. Bir süre Krissa Limanı'nda demir atarak karaya çıkıp Boeotia'ya saldırdılar; etraftaki köyleri de yağmaladılar. Sonrasında ise sıra ünlü bir ticaret şehri olan Thebai'ye geldi.¹⁴

Thebai ve Korinthos'un Yağmalanması

O zaman bölgenin en zengin şehirlerinden olan Thebai, Bizans'ın ipek dokuma sanayinin merkeziydi. İpek böceği yetiştirmek ve ipek dokumacılığı bu bölge insanının başlıca geçim kaynağı idi. Şehirde 2.000 kadar Yahudi bu zanaatla meşguldü. Thebai'yi ele geçiren Normanlar ahâliye insanlık dışı muamele ederek çeşitli zulümlerde bulundular; doymak bilmez bir para hırsıyla adanın bütün servetini ele geçirmeye, gemiler toplanan altınların ağırlığıyla güverte hizasına kadar suya batıncaya kadar ganimet toplamaya kararlıydılar. Diğer yandan şehrin zengin ve önde gelen kişilerini çeşitli işkencelerle canlarından bezdirip servetlerini ellerinden almaya çalıştılar. Sonunda zengin olduğu anlaşılan herkes bütün servetini teslim ettiğine, elinde başka hiçbir şey kalmadığına dâir *Kutsal Kitap* üzerine yemin etmeye zorlandı. Bu şekilde son kuruşuna kadar şehirdeki her şey yağmalanıp bütün altın, gümüş ve kıymetli eşyalar, kumaşlar gemilere yüklendikten sonra nüfuzlu kişiler de tutuklandılar. Güzel ve ipek dokumasında ustalaşmış kadınlar Palermo'ya götürülmek üzere esir alındıktan sonra tekrar denize açılan Norman donanması Korinthos'a yöneldi.¹⁵

13 Niketas, s. 49; Otto, s. 69; Romuald, s. 260; Chalandon, II, Paris 1907, s. 136; Charles D. Stanton, *Norman Naval Operation in the Mediterranean*, Woodbridge 2011, s. 93.

14 Niketas, s. 49 vd.; Kinnamos, s. 73; Otto, s. 69; Chalandon, II, s. 136 vd.; Stanton, s. 94 vd.

15 Niketas, s. 49 vd.

Korinthos da gelişmiş bir endüstri ve ticaret merkezi olup Asya'dan ve İtalya'dan gelen gemilerin demir attığı önemli bir ithâlât ve ihrâcat limanıydı. Normanlar şehrin “*ticaret yeri*” (*Emporion*) olarak anılan alt kısmını terk edilmiş bir vaziyette buldular. Zira Normanların gelişinden önce ahâlî bütün yiyecekleri ve kıymetli eşyalarını yanlarına alarak kentin yukarı kısmındaki kaleye yani *Akrokorinthos'a* kaçmıştı. Burası çok dik ve sarp olan yüksek bir tepenin üzerinde surlarla korunan güçlü bir kaleydi; ama içeride kaleyi savunacak ve saldırıları geri püskürtecek kuvvetli bir garnizon yoktu; üstelik civardaki bölgede yaşayan çok sayıda kişi de kaçıp buraya sığındığından kaledeki nüfus bir hayli artmıştı. Bu yüzden kısa süre sonra içeride kıtlık baş gösterince kale komutanı Nikephoros Khaluphes teslim olmak zorunda kaldı. Böylece *Akrokorinthos*, coğrafi konumundan dolayı zaptı zor görünse de Normanlar, büyük bir zorluk çekmeden kısa sürede içeri girmeyi başardılar. Roger böylesine müstahkem bir mevki kolayca ele geçirmesine şaşırı. Bizans kumandanı Nikephoros ile istihzâ ederek onu *dokuma tezgâhi başından ayrılmamış nazik bir hanım kız* olarak nitelendirdi. Normanlar buradan toplanan ganimetle birlikte Korinthos'un soylu kişilerini ve en güzel kadınlarını da esir aldılar. En büyük *martyr* (din şehidi) kabul edilen Theodoros Stratelates'in kilisedeki ikonasını dahi alıp götürdüler. Bunun ardından ağzına kadar ganimetle dolu olan ve daha çok tüccar gemisi gibi görünen gemiler neredeyse kürek lombozlarına kadar suya gömülmüş bir vaziyette Korfu'ya döndükten sonra buradaki kale daha da güçlendirildi. Sicilya kralı bu sefer sırasında Korinthos ve Thebai'de esir aldığı Bizanslı ipek dokuma ustalarını Palermo'ya götürüp onlara bu sanatı kendi zanaatkârlarına öğretmelerini emretti; aslında Sicilya'da bu tarihten önce de ipek böceği yetiştiriciliği ve ipek dokumacılığı biliniyordu; ama bu Bizanslı esirler Palermo'da ipek sanayiinin gelişerek bir ivme kazanmasına da hizmet ettiler.¹⁶

İmparator Manuel'in Karşı Saldırısı ve Korfu Kuşatması (1148-1149)

Bizans İmparatoru Manuel, Haçlı ordularının Anadolu'dan geçmesinden sonra II. Roger'nin Bizans'a karşı gerçekleştirmiş olduğu cüretkar saldırının intikamını almak için plânlar yapmaya başladı. Eskiden Bizans'ın zengin bir eyaleti olan İtalya'daki Apulia bölgesinin şimdi bir korsan yuvası hâline gelmiş olmasına tahammül edemiyordu. Güney İtalya ve Sicilya'yı tekrar imparatorluk topraklarına katmak ve Normanları Akdeniz'den çıkarmak en büyük hedefiydi, ama bu uzun ve zorlu bir mücadele anlamına geliyordu. Her şeyden önce müttefiklere ihtiyacı vardı. Bütün komutanlarını toplayıp önerilerini dinledikten sonra II. Roger'ye mukabil saldırıya geçmek için hazırlıklara başladı. Eski *triremler* tamir edilerek denize açılacak duruma getirilirken yeni kadirgalar da inşa edildi ve Rum Ateşi ile donatıldı. 50 tane de oturaklı ve hızlı korsan gemisi bir araya getirildi. Böylece 500'den fazla *triremden* oluşan bir filo oluşturuldu. Ayrıca 1.000 tane at nakledebilecek yük gemileri hazırlanıp ikmâl maddeleri gemilere yüklendi. Bu arada süratli yelkenliler de onarılarak bu filoya dâhil edildi. İmparator, donanmanın kumandasını kız kardeşi Anna'nın kocası *Megas Duks* (donanma başkomutanı) Stephanos Kontostephanos'a verdi. On binlerce savaşıdan oluşan kara ordusu ise impara-

16 Niketas, s. 50 vd.; Otto, s. 69 vd.; Chalandon, II, s. 137; Curtis, s. 230; Norwich, s. 130 vd.

torun en güvendiği adamı ve çocukluk arkadaşı Türk asıllı *Megas Domestikos* (kara orduları başkumandanı) Ioannes Aksukhos'un komutasındaydı.¹⁷

Bu şekilde Bizans donanması ve kara kuvvetleri muharebeye hazırlanırken İmparator Manuel, Venedik'in de yardımını sağlamak için müzakereler yürütmüştü. Aslında hem Korfu hem de Otranto'ya sahip olan Roger'nin Epiros sahilindeki gücünün artması Venedik için de ciddi bir tehditti; Sicilya tarafından abluka altına alınarak Adriyatik'e girişinin tamamen engellenmesi ise an meselesiydi. Bu sebeple Mart 1148'de yapılan bir anlaşmayla İmparator Manuel Kıbrıs, Rodos ve İstanbul'da Venediklilerin ticarî imtiyazlarını artırdı; daha önceki anlaşmalarla İstanbul'da onlara verilmiş olan iskele ve mahallelere ilâve olarak yeni yerler tahsis edildi. Bunun karşılığında Venedik de gelecek altı ay boyunca donanmasıyla Bizans'a yardım etmeye razı oldu. Böylece 1148 yılının Nisan ayında Bizans savaş gücü artık harekete hazır. Fakat bu arada bazı beklenmeyen gelişmeler yaşandı. İmparator Manuel, Kumanların Tuna Nehri'ni geçip Bizans arazisini tahrip ettiklerini duyunca o bölgeye yöneldi; onları geri püskürtmek için uğraşırken donanmayı da Korfu'ya gönderdi. Bu arada Venedik donanması denize açılacağı sırada Doge Piero Polani'nin ani ölümü üzerine Venediklilerin hareketi gecikti.¹⁸

Bizans ve Venedik donanmaları ancak 1148 yılının sonbaharında Korfu'yu muhasara etme imkânı buldu. Etrafı yalçın kayalarla çevrili sarp ve dik kayalığın ucunda yüksek kulelerle çevrilmiş surların koruduğu Korfu'yu ele geçirmek kolay olmayacaktı. Bizanslılar önce kaleyi müdâfaa edenleri çeşitli vaatlerle teslim olmaya ikna etmek için çaba sarf etseler de bir netice alamadılar. Aşağıdan yukarıya doğru mücadele eden Bizanslılar sanki gökyüzüne saldırıyor gibiydiler; nitekim mancınıkları da menzilin dışında kalıyordu. Muhasara edilenler ise yukarıdaki kaleden onları ok yağmuruna tutuyor, üzerlerine taşlar yağıdırıyorlardı. Kumandan Stephanos bile kaleden mancınıkla atılan bir kaya parçasının kendisine isabet etmesi sonucu ölümcül derecede yaralandı; oğlu Andronikos ile Varglerin reisini yanına çağırıp onlara cesaret verdikten sonra hayatını kaybetti. Bunun üzerine kara ordusu başkumandanı Aksukhos donanmanın da komutasını üzerine aldı.

Üç aydan beri süren kuşatmada kayda değer bir başarı elde edilememişti. Sonunda, Selânik'te bulunan imparator bizzat gelip muhasaraya katıldı. Niketas'ın ifadesine göre; Bizans imparatoru Korfu'nun bütün etrafını dikkatlice inceledikten sonra uygun bir girintiye deniz araçlarından yapılmış bir hücum merdiveni sokmaya karar verdi. Uzun gemi kalasları birbirine bağlandı, üzerlerine de büyük gemi direkleri yerleştirildi. Merdiven sallanmayacak şekilde sağlamca gemilerin üzerine bağlanmıştı. Bu direklerden yapılmış yüzen kule-merdiven surların ucuna kadar ulaşıyordu. Merdivene çıkmak hususunda askerler başlangıçta tereddüt ettiler, ama sonunda seçilen 300 kişi kalkanlarıyla başlarını koruyarak kuleye tırmandı. Tam

17 Kinnamos, s. 73; Niketas, s. 52.

18 Kinnamos, s. 73 vdd; Niketas, s. 53; Norwich, s. 132 vd.; Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, terc. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2000, s. 81-85; Stanton, s. 97 vd.; Onur Sevim, "Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos Döneminde Bizans-Venedik İlişkileri (1143-1180)", *The Legends Journal of European History Studies*, Sayı: I (2020), s. 131 vd.

tepeye ulaşıp müdâfilerle mücadeleye girecekleri sırada merdiven parçalandı; üzerinde bulunan herkes feci şekilde can verdi. İçlerinden ancak pek az kişi kurtuldu.¹⁹

Kısa süre sonra bu kez pazar yerinde çıkan bir kavga yüzünden Bizanslılar ile müttefiklerin arası açıldı. Her iki taraftan da kavgayı duyanlar arkadaşlarına yardıma koşunca mesele silâhli çatışmaya döndü. Bazı nüfuzlu Venedikliler tarafları yatıştırmak için çaba sarf etseler de bu işe yaramadı. Aksukhos da önce uzlaşma sağlamaya çalıştı, ama Venedikliler olayların daha da büyümesine sebebiyet verince çatışmayı sonlandırmak için onlar üzerine muhafız birliği sevk etmek zorunda kaldı.²⁰ Bozguna uğrayan Venedikliler bu kez yakındaki bir adacığa (Asteris) giderek Euboea menşeli Bizanslı tüccar gemilerine saldırdıktan sonra bunları ateşe verdiler. Bütün bunlar yetmezmiş gibi amiral gemisini kaçırap koyu tenli Etiyopyalı bir köleye imparator tacı giydirerek Manuel ile alay edip eğlendiler. Manuel bütün bu olanlara çok öfkelenirse de müttefikleriyle arasında bir savaş çıkmasını göze alamadı. Neticede iki taraf arasında barış tesis edildikten sonra kuşatmanın şiddeti daha da artırıldı.²¹

Sicilya Kralı II. Roger ise imparatoru Korfu önünden uzaklaştırmak için dikkatini başka yere çekmek niyetiyle Yunanistan kıyılarını tahrip etmek üzere bir filo gönderdi. İmparator ise kuşatmayı sürdürürken Khurup adında birinin kumandasında bir deniz gücünü Sicilyalılara karşı koymak üzere sevk etti.²² Bu filo, Peloponez açıklarında Sicilya gemileriyle karşılaştı. Mora Yarımadası'nın güneydoğusundaki Malea Burnu'nda cereyan eden muharebeden sonra her iki taraf da kendisini galip ilân etti. Normanlara bakılırsa 19 Bizans kadırgasını yağmalayıp batırmışlardı. Öte yandan bu savaş sırasında, 1149 yılı yazı başında Sicilya filosuyla Filistin'den dönmekte olan Fransa Kralı VII. Louis de çatışmanın ortasında kalmıştı. Onun içinde yer aldığı gemi ancak Venedik bayrağı çekerek yoluna devam etti ve Calabria'da karaya çıktı; ama mal ve hazinesini taşıyan başka bir gemiye Bizanslılar el koymuştu. Bu arada Sicilya gemilerinin çoğu batırılırken bunlardan bir kısmı kurtulup İstanbul'a ulaştı; burada Salacak çevresindeki köyleri yağmalayıp ateşe verdilerse de sonunda mağlup olup geri çekilmek zorunda kaldılar. Bunlar Girit'ten kamu îratlarını getirmekte olan gemilerle karşılaşınca çıkan çatışmada yenilgiye uğrayıp esir düştüler.²³

Bir yıldır devam eden muhasaradan bir türlü netice alınamamıştı; ama kesin sonuç alınca kadar ablukayı devam ettirmeye kararlı olan İmparator Manuel, müdâfilerin sonunda teslim olmak zorunda kalacağını düşünüyordu. Gerçekten de kalenin içinde kıtlık baş gösterince Sicilya filusunun yardımından da umudu kesen garnizon teslim şartlarını görüşmek için

19 Kinnamos, s. 76; Niketas, s. 56 vd.

20 Niketas, s. 58 vd.; Kinnamos, s. 77; Işın Demirkent, "Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı İoannes Aksukhos", *Bizans Tarihi Yazıları*, İstanbul 2005, s. 58.

21 Niketas, s. 59.

22 Kinnamos, s. 77.

23 Kinnamos, s. 79; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, terc. Abdülkerim Özyayın, XI, İstanbul 1987, s. 131; Chalandon, II, s. 143 vd.; Curtius, s. 235 vd.; Stanton, s. 100 vd.; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, TTK-Ankara 1992, s. 237 vd.

elçiler gönderdi. Müzakereler sonunda kaledekilerin silâhları ve taşınabilir mallarıyla beraber serbestçe çıkıp gitmelerine izin verilmesi şartıyla anlaşma sağlandı. Bunu takiben, belki de daha önce imparatorla gizlice anlaşmış olan Norman garnizonunun komutanı Kastellanos Theodoros, nihayet 1149 senesinin yaz bitiminde Korfu'yu Bizans kuvvetlerine teslim etti. Garnizon kumandanı Bizans hizmetine girerken, buradaki Normanlar da Sicilya'ya geri döndü. İmparator Manuel ise Korfu'ya bir garnizon yerleştirdikten sonra ordusuyla oradan ayrılıp Avlona'ya gitti (1149).²⁴

Bunun akabinde imparatorun niyeti, daha önce plânlanmış oldukları gibi İtalya'da Konrad ile buluşup Sicilya üzerine yürümekti. Alman Kralı, Filistin'den dönerken (Eylül 1148) Selânik'te II. Roger'ye karşı savaş hazırlıklarıyla meşgul olan İmparator Manuel ile buluşmuş, bu esnada Almanya ve Bizans arasında Normanlara karşı tekrar ittifak kurulurken Roger üzerine müşterek bir sefer düzenleme kararı alınmıştı. Bizans imparatoru, Korfu'nun geri alınmasından sonra Avlona'dan iki kez Adriyatik'e açılmaya teşebbüs ettiyse de şiddetli fırtına ve kötü hava koşulları yüzünden filosu dağılınca geri dönmek zorunda kaldı. Avlona'daki bekleyişi sırasında Sırlar ve Macarların Bizans aleyhine faaliyetlere giriştikleri, Sırların sınır vilâyetlerini işgale hazırlandıklarını duydu. Aslında geri plânda Macarlarla akrabalık kurup iyi ilişkiler içinde bulunan Sicilya Kralı II. Roger vardı. İtalya'ya karşı müşterek bir Bizans-Alman seferini engellemek için her iki liderin ülkesinde sorun çıkartıp onların kendisine karşı hareketsiz kalmalarını sağlamak için çeşitli entrikalara başvurmuştu. Bu sebeple İmparator Manuel önce bu sorunları hâletmek için Avlona'dan Pelagonia'ya geçti; oradan da en seçkin savaşçı birlikleriyle Sırbistan'a gitti. Bunu takip eden dönemde kendisi Sırlara ve Macarlara karşı mücadele verirken Konrad da kendi ülkesindeki sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı.²⁵

İmparator Sırbistan'a giderken daha önce Konrad'la plânlanmış oldukları seferi gerçekleştirmek üzere büyük bir kara ve deniz gücünü Aksukhos'un kumandasında Ancona'ya göndermişti.²⁶ Ancak Roger'nin entrikaları yüzünden Konrad da İtalya'ya gidemedi. Zira Sicilya kralı, Konrad'a karşı rakibi Bavyera Dükü Welf'i para ve silâh yardımı ile destekleyerek Almanya'da bir isyan çıkmasına sebep olmuştu. Böylece 1149 senesinin sonbaharında Sırlar ve Macarlar Bizans'a karşı saldırıya geçerken 1150 yılının başında Bavyera Dükü Welf de Konrad'a karşı ayaklandı. Bu şekilde II. Roger'ye karşı plânlanan sefer gerçekleştirilemedi.²⁷

Öte yandan Fransa Kralı VII. Louis, Filistin'den ülkesine dönerken 29 Temmuz 1149'da Calabria'da karaya çıkarak Sicilya Kralı II. Roger ile buluşmuştu. Doğu'da uğranılan hezimetten dolayı İmparator Manuel'i ihanetle suçlayan VII. Louis ile II. Roger arasında Bizans'a karşı bir ittifak kurulmuş, hatta İstanbul'u hedef alan bir Haçlı Seferi düzenlenmesine karar verilmişti.

24 Kinnamos, s. 79; Niketas, s. 60 vd.

25 Niketas, s. 61 vd.; Kinnamos, 79; Magdelino, s. 54 vd.

26 Kinnamos (80 vd.), Aksukhos'un donanma işlerinde tecrübesiz olmasından dolayı imparatorun emirlerini tam olarak yerine getirmediğini, sonbaharda açık denizde bırakılan filonun fırtına yüzünden parçalandığını yazarak onu başarısızlıkla suçlar.

27 Chalandon, II, s. 147 vd.; Ostrogorsky, s. 354.

Fakat Konrad, Sicilya kralının amacına hizmet edecek bu girişime destek vermeyi reddedip Bizans ile ittifakına sadık kalınca plân gerçekleşmedi. 1152 yılında ülkelerindeki sorunları halleden iki hükümdar İtalya'ya karşı Venedik'in de katılımıyla harekete geçebilecek duruma geldiklerinde ise bu kez Konrad'ın ölümü (1152) bu harekâta engel oldu.²⁸

Sonuçta II. Haçlı Seferi organize edilirken Bizans'a karşı plânlarını gerçekleştirmek için bu seferden istifade etmeyi plânlayan Sicilya Kralı II. Roger, umduğunu bulamasa da bu hareketin yarattığı fırsatı değerlendirip Balkanlar'daki Bizans topraklarını yağmalayıp Korfu gibi müstahkem ve stratejik bir mevki kolayca ele geçirmişti. Bizans ise kaleyi geri alabilmek için bir yıl süren zorlu bir mücadele yürütmüş, üstelik Venedik'ten donanma yardımı alabilmek uğruna bir kez daha ticarî imtiyazlar vermek zorunda kalmıştı. Belirtmekte fayda bulunmaktadır ki, Korfu'nun geri alınmasından sonra Venedik ile Bizans işbirliği sona erdi. Ama Bizans-Alman ittifakının Sicilya Krallığı'na karşı müşterek taarruzu II. Roger için çok ciddi tehdit yaratabilirdi. Sicilya kralı siyasî manevralar ve entrikalarla bu tehdidi bertaraf ettiği gibi Konrad'ın ölümünden sonra Bizans-Alman ittifakı yerini rekabete bıraktı. Zira yeni Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa da tıpkı Manuel Komnenos gibi Roma'nın vârisi tek imparatorluk iddiasıyla hareket ettiğinden Normanlara karşı iki devletin birlikte hareketi mümkün olmadı. İmparator Manuel, II. Roger'nin 1154 yılında ölümünden sonra Ankona'ya çıkarma yaparak İtalya'da beklenmedik derecede büyük başarılar elde etse de nihayetinde Avrupa'da kendisine karşı oluşan ittifak karşısında mağlup olup İtalya'yı terk etmek zorunda kaldı (1158).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya

Altan, Ebru, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi, Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK-Ankara 2018.

Altan, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1149)*, TTK-Ankara 2003.

Brown, Allen, *The Normans*, Woodbridge 1994.

Chalandon, Ferdinand, *Histoire de La Domination Normande en Italie et en Sicile*, II, Paris 1907.

Curtis, Edmund, *Roger of Sicily and The Normans in Lower Italy 1016-1154*, London 1912.

Demirkent, Işın, "Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos", *Bizans Tarihi Yazıları*, İstanbul 2005, s. 47-62.

28 Vasiliev, s. 480 vd.; Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, s. 114-116.

- İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, terc. Abdülkerim Özeydin, XI, İstanbul 1987.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK-Ankara 2003.
- Kinnamos, Ioannes, *Historia*, terc. Işın Demirkent, TTK-Ankara 2001.
- Magdelino, Paul, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 2002.
- Mcquen, W.B, "Relations Between the Normans and Byzantium 1071-1112", *Byzantion*, 56 (1986), s. 427-476.
- Nicol, Donald M., *Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, terc. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2000.
- Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, terc. Fikret Işıltan, TTK-Ankara 1995.
- Norwich, John J., *The Kingdom in the Sun 1130-1194*, New York 1970.
- Odo de Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, neşr. ve terc. Virginia Berry, New York 1948.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, terc. Fikret Işıltan, TTK-Ankara 1991.
- Otto von Freising, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, terc. Ch. Mierow, New York 1953.
- Romuald of Salerno, Chronicon*, terc. Graham A. Loud, *Roger II and the Creation of the Kingdom of Sicily*, Manchester 2012.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, TTK-Ankara 1992.
- Sevim, Onur, "Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos Döneminde Bizans-Venedik İlişkileri (1143-1180)", *The Legends Journal of European History Studies*, Sayı: I (2020), s. 126-140.
- Stanton, Charles D., *Norman Naval Operation in the Mediterranean*, Woodbridge 2011.
- Vasiliev, Alexander A. , *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, terc. Tevabil Alkaç, İstanbul 2016.
- Willermus Tyrensis, terc. E. Babcock-A.C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, II, New York 1943; terc. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği*, II, Ankara 2018.

